HARTA PICTATĂ A IERUSALIMULUI DE LA MĂNĂSTIREA VĂCĂREȘTI

Elisabeta Negrău

Abstract: The study analyses the map of the city of Jerusalem painted in the nave of the church of the Văcărești Monastery in Bucharest (founded in 1716-1722), a former metochion of the Church of the Holy Sepulcher. The fresco fragment was moved after the authorities took in 1985 the decision to demolish the ensemble. Now, it is part of the collection of the National Art Museum in Bucharest. The map is analyzed by reference to the pilgrimage maps of the Holy Places in Palestine painted or printed in the Orthodox world during the 17th-18th centuries. The study concludes that the map from Văcărești is neither based on a prototype used by the painters that worked in the ambience of the Patriarchate of Jerusalem, nor on the models of the engravings published by the Patriarch of Jerusalem Chrysanthus Notaras in 1723 and 1728. The Brancovan painting school artists that painted the map in the Văcărești Monastery seemingly used Sinaite models dating back to the first half of the 17th century. Those may have circulated in Wallachia. It should be stressed that a representation of Jerusalem, together with Sinai and Mount Athos, had been painted before 1657 in the porch of the Mitropolitan Palace in Târgoviște (lost today).

Key-words: Christian pilgrimage maps, Pilgrimage to Palestine, Văcărești Monastery fresco, post-Byzantine painting, pre-modern cartography.

Pelerinajul creștin la Ierusalim este un fenomen cu o lungă istorie, care coboară cu certitude până în epoca constantiniană (Maraval, 2008, 27-29). Această formă de zel religios își avea motivația în dorința credincioșilor de a călca pe urmele Mântuitorului în locurile biblice în care acesta și-a trăit viața pământească și de a se închina la relicvele sacre precum Sfânta Cruce sau Piatra Ungerii. Cunoscuta hartă a Locurilor Sfinte palestiniene de la Madaba (Iordania), lucrată în mozaic pavimental în epoca lui Iustinian (al doilea sfert al sec. VI), reflectă amploarea preocupării creștine pentru pelerinaj în epoca de stăpânire bizantină a provinciei Palæstina Secunda, în care principalele locuri biblice erau marcate de impunătoare biserici și mănăstiri. În pofida pierderii timpurii a Ierusalimului de către bizantini, numeroase pelerinaje sunt atestate fără întrerupere în tot intervalul de existență al Imperiului bizantin, astfel de călătorii fiind menționate, de pildă, în vieți de sfinți[1].

1. Exemplul seminal este cel al sf. Constantin și Elena. Cuvioșii Teoctist, Eftimie cel Mare, Sava cel Sfințit sau Ioan Damaschinul au ales și ei Locurile Sfinte pentru a se retrage în viața monahală. Pentru perioada medievală, menționăm pe sf. cuv. Parascheva din Epivat (sec. XI, 14 oct.), cuv. Lazăr din Muntele Galesion (sec. XI, 7 nov.), cuv. Hristodul din Patmos (sec. XI, 16 mar.), sf. ierarh Sava Nemanijć (sec. XIII, 29 apr./12 mai), sf. Atanasie I Patriarhul Constantinopolului (sec. XIII-XIV, 28 oct.), cuv. Gherasim din Kefalonia (sec. XVI, 20 oct.).

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru acești numeroși pelerini se scriu ghiduri de călătorie, care cuprind cele mai importante locuri creștine de închinăciune din Orient, aceste texte, numite proschinitare, fiind atestate în Bizanț în mod cert din secolul al XIII-lea (Kuelzer, 2002, 156, 161)[2].

După cucerirea Ierusalimului de către Imperiul Otoman în 1516, are loc o influență crescândă a modelului hagialâcului musulman asupra pelerinajului creștin, care conduce la amplificarea dezideratului creștinilor din sud-estul european pentru vizitarea Locurilor Sfinte din Palestina (Izmirlieva, 2004, 322-346). Acum intră în uz apelativul de *hagi* sau *hagiu*, termen de origine arabă (*hajji*) care îl definea pe musulmanul pelerin la Mecca, intrat în limba turcă (*hacı*) și apoi în greacă (χατζής), unde ajunge să-l denumească în mod particular pe creștinul pelerin la Ierusalim (nu și la alte locuri sfinte, ca Athosul sau Muntele Sinai; Șăineanu, 1885, 694). După același model musulman, pelerinajul post-bizantin ajunge să presupună o serie de condiții, inexistente în epocile precedente: hagiul creștin era autorul unui pelerinaj la Sfântul Mormânt de regulă în perioada pascală; el urma să se îmbăieze în Iordan, să vadă Lumina sfântă coborând la Paști în biserica Sfântului Mormânt, să dobândească un certificat de hagiu de la Patriarhia Ierusalimului (introdus în practică în secolul al XVI-lea și consfințit de Sinodul Bisericii Ierusalimului în 1727) și să aducă acasă o icoană-proschinitar reprezentând Locurile Sfinte (Izmirlieva, 2004, 322-337)[3]. O altă noutate de origine musulmană o reprezintă valorizarea în sens social a calității de pelerin. Supranumele de *hagiu*, dobândit de pelerin prin act patriarhal și lăsat moștenire urmașilor, reprezenta nu numai o binecuvântare specială obținută prin pelerinaj, ci aducea, în lumea turcocrației, și beneficii de ordin social, hagiul creștin bucurându-se de o autoritate crescută în comunitate, după modelul celui musulman. Astfel, obținerea acestui statut devine un deziderat pentru cei mai mulți dintre orășenii și târgoveții din sud-estul european, aflați în plină afirmare socială (Izmirlieva, 2004, 342-344).

Urmare a ascensiunii sociale a acestui fenomen, ghidurile de pelerinaj se înmulțesc fără precedent în perioada post-bizantină (Meinardus, 2005, 79-82), cuprinzând adesea ilustrații, destinate călătorilor de toate condițiile (Kadas, 1998). Atât textul originar al acestor proschinitare, cât și ilustrațiile Locurilor Sfinte au avut inițial ca autori personalități din ambianța Bisericii Ortodoxe din Ierusalim; manuscrisele au fost copiate și răspândite apoi în tot arealul ortodox. Ulterior, pelerini de toate provenientele au început să publice proschinitare sub forma unor jurnale de călătorie, fenomen care cunoaște, în lumea ortodoxă, un vârf în secolul al XIX-lea. Hărțile și ilustrațiile Ierusalimului nu sunt, însă, caracteristice decât lumii creștine premoderne (Levi-Rubin, Rubin, 1996, 352). Ele lipsesc cu totul din cultura musulmană sau din cea iudaică, cu toate că orașul este considerat sfânt în toate cele trei religiile – creștină, mozaică și musulmană.

---

2. Proschinitar/*proskynetarion* este un termen derivat din grecescul *proskynesis*, însemnând închinăciune, venerație, dar și pelerinaj.

3. Imaginile reprezentând Locurile Sfinte din Ierusalim, sub formă de icoane pictate pe pânză numite proschinitare, apar pe la jumătatea secolului al XVII-lea, fiind realizate de iconari din Palestina ca suveniruri pentru pelerinii creștini. În secolele XVIII-XIX, aceste icoane-proschinitar, de mari dimensiuni, pictate cu principalele locuri legate de viața Mântuitorului, având în centru Sfântul Mormânt și fiind însoțite de obicei de scene de mari praznice și cicluri precum Geneza, Judecata de Apoi, uneori și Apocalipsa, devin foarte frecvente, fiind achiziționate de pelerini și aduse cu ei în țările lor de proveniență (Deluga, 2005-2006; Imerzeel, 2014, 463-470).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1
Sfinții Constantin și Elena și vederea cetății Ierusalimului,
Schitul Sfinții Apostoli al Mănăstirii Hurezi, 1700, naos, peretele de vest

Interesul pentru pelerinaje, amplificat în perioada turcocrației, atinge și spațiul românesc (Negrău, 2016, 13-38). Vederi ale Ierusalimului, Muntelui Sinai și Athosului apar pictate, la jumătatea secolului al XVII-lea, în pridvorul Palatului Mitropolitan de la Târgoviște (dispărut)[4]. Ele sunt un simptom al preocupării crescânde pentru hagialâcul creștin în această perioadă și un efect al răspândirii textelor și ilustrațiilor proschinitarelor Locurilor Sfinte în spațiul ortodox sud-est european. Primele ghiduri pentru pelerini cunoscute din spațiul românesc au fost compuse la cererea domnitorului Constantin Brâncoveanu: cel al Muntelui Athos, scris de Ioan Comnen și tipărit de Antim Ivireanul în 1701 la Mănăstirea Snagov (Bianu, Hodoș, 1903, 422-423), și Proschinitarul Muntelui Sinai, publicat în tipografia din Târgoviște în 1710, de către Mitropolitul Antim Ivireanul (Bianu, Hodoș, 1903, 481-482). Domnitorul probabil plănuia o astfel de călătorie la Locurile Sfinte, pe care mama, bunica și unchiul său Mihail Cantacuzino o împliniseră cu succes în 1681-1684, însă nu a găsit un răgaz pentru a-și putea îndeplini dezideratul, o astfel de călătorie durând luni și chiar ani, un timp de absență de la datorie pe care un domn de țară nu și-l putea permite.

În pictura naosului bisericii schitului Sfinții Apostoli al Mănăstirii Hurezi, datată 1700, o icoană a sfinților Constantin și Elena apare pe fundalul unei reprezentări a Ierusalimului văzută dinspre Poarta Sionului către nord, în centrul imaginii, pe fundal, fiind pictată Crucea, pe Golgota (fig. 1). Se poate distinge cartierul creștin la vest, zonă populată de mai multe construcții cu turle sugerând biserici, dar imaginea cetății este una mai curând generică și nu prezintă alte monumente recognoscibile.

4. Picturile au fost văzute de Paul de Alep la 1657 (Holban, Dersca-Bulgaru et al., 1976, 119). Ele precedau xilogravura executată de ieromonahul Akakios Cretanul la Muntele Sinai în 1665 (bazată pe o gravură italiană din 1569), prima reprezentare cunoscută a Sinaiului în lumea ortodoxă, larg răspândită apoi în Liov, Veneția, Țara Românească, Chios, Creta sau Istanbul.

https://biblioteca-digitala.ro

O reprezentare detaliată a Cetății Sfinte a fost zugrăvită în frescă în naosul bisericii Mănăstirii Văcărești, ridicată în 1716-1722 de domnitorul Nicolae Mavrocordat (Cojocaru, 2013, 138-139, 343). Metoh al Patriarhiei Ierusalimului și al Bisericii Sfântului Mormânt, la momentul construirii sale, Văcărești era unul dintre cele mai mari ansambluri mănăstirești din sud-estul european, adăpostind, pe lângă clădirile destinate călugărilor, și o școală de limbă greacă, o tipografie, biblioteca Mavrocordaților și o impunătoare casă domnească.

Imaginea, reprezentând „Sfânta Cetate a Ierusalimului" (inscripția în limba greacă; fig. 2), este, în realitate, o hartă mai cuprinzătoare a Locurilor Sfinte din Palestina, nefiind restrânsă doar la monumentele Orașului Sfânt. Decapat în toamna anului 1985 odată cu alte 23 de fragmente de frescă, a căror restaurare, coordonată de prof. Dan Mohanu la Universitatea Națională de Arte din București, a fost încheiată în 2008, panoul se află în prezent în colecția Muzeului Național de Artă al României, fiind expus în sala-memorial dedicată Mănăstirii Văcărești.

Din secolele XVII-XVIII, din arealul Patriarhiei Ierusalimului se păstrează o serie de picturi reprezentând hărți de pelerinaj ale sfintei cetăți. Un recent studiu asupra lor (Rubin, 2013, 106-132), care merge în detaliu, până la identificarea clădirilor și locurilor reprezentate, ne înlesnesc mult astăzi integrarea hărții de la Văcărești într-un context geografic, artistic și antropologic mai larg al epocii sale și ne permit să propunem la rândul nostru o serie de identificări ale monumentelor și locurilor reprezentate. Hărțile pictate nu sunt menite să prezinte o vedere geografică realistă, ci una simbolică, în care sunt aglomerate, fără preocupare pentru măsurători, scară, distanțe și uneori chiar poziție, siturile sacre cunoscute ale lumii creștine din Ierusalim sau dintr-o arie mai largă care îl cuprinde. Același fenomen se manifestă și în cazul hărților de pelerinaj ale Ierusalimului realizate în spațiul occidental. Detalii realiste sunt alăturate unora imaginare, conceptuale sau anacronice (Levi-Rubin, Rubin, 1996, 366-367). Deși pentru spațiul occidental al secolelor XVI-XVII, se poate încerca o distincție între hărțile realiste (executate de autori care cunosc orașul sau după descrieri ale unor vizitatori) și cele istorice

Fig. 2: ***Harta Ierusalimului și a împrejurimilor sale***, Mănăstirea Văcărești,1716-1722, naos, peretele nordic; azi, la Muzeul Național de Artă al României, București, sala Artă românească medievală, colecția Mănăstirea Văcărești

https://biblioteca-digitala.ro

imaginare, bazate pe descrieri din Scriptură și Josephus Flavius (Levi-Rubin, Rubin, 1996, 367-371), în lumea ortodoxă orientală această distincție nu este una clară. Aceste hărți nu îndeplineau, cu siguranță, un rol pur practic pentru pelerini. Ilustrațiile Locurilor Sfinte, reprezentări simbolice aproape cu valoare de icoană, nu sunt date pe mâna unor cartografi specializați, ci ale unor zugravi sau gravori pregătiți în arta icoanei și a ilustrațiilor de carte bisericească.

O privire asupra corpus-ului hărților grecești tipărite în intervalul 1665-1820 (Tolias, 2010, 1-48) ne permite să comparăm imaginea de la Văcărești cu operele cartografice ale vremii din sud-estul european. Hărțile geografice grecești încep, chiar din a doua parte a secolului al XVII-lea, independent de încercările de cartografiere otomane, să fie concepute după principii științifice occidentale prin colaborarea cu cartografi italieni, fiind publicate de diaspora greacă din Italia. Cele ilustrând Locurile Sfinte însă, denotă încă o persistență puternică a tradiționalismului și conservatorismului în reprezentare, fiind rezultatul unui amestec de tradiție vizuală bizantină și elemente stângace de topografie occidentală (Tolias, 2010, 2). Vederea utilizată este panoramică (*à vol d'oiseau*) și nu o epură verticală, iar principiul vecinătății, și nu cel al scării distanțelor, este cel definitoriu pentru recunoașterea elementelor redate în hartă. Aceste formule arhaizante persistă până în prima parte a secolului al XIX-lea, în gravurile grecești reprezentând Locurile Sfinte[5]. Evoluțiile științei cartografiei din Occident nu par să-i influențeze în vreun fel pe acești artiști, care lucrează în tradiția iconografică post-bizantină (Rubin, 2013, 107).

Formele pe care le putea lua cetatea Ierusalimului în aceste hărți erau fie ovale[6], fie rectangulare, uneori zigzagate (Rubin, 2013, 110-119) – celui din urmă tip aparținându-i și reprezentarea de la schitul Sfinții Apostoli-Hurezi. Harta de la Văcărești aparține tipului cvasi-oval, laturile ei înscriindu-se într-o formă eliptică. Vederea este orientată nord-sud, ca și la Sfinții Apostoli-Hurezi. Orientarea nord-sud este o convenție care s-a impus în timp în cartografia științifică. În cazul hărților istorice imaginare, atât occidentale, cât și ortodox-orientale, varianta de reprezentare est-vest (ca în harta de la Madaba) era cea preferată, convenție utilizată în patru reprezentări executate de artiști ierosolimitani apropiate de epoca în care a fost pictată harta de la Văcărești: icoana păstrată în Palatul din Saumur, Franța, datată 1704 (Rubin, 2013, 121), gravura publicată de patriarhul Ierusalimului Hrisant Notaras pe coperta cărții sale *Istoria și descrierea Locurilor Sfinte și a Sfântului Oraș Ierusalim*, publicată la Veneția în 1728 (Hrisant Notaras, 1728) (fig. 3), icoana de la Mănăstirea Sf. Gheorghe din Ierusalim, 1735 (Rubin, 2013, 118) și o icoană din 1766 păstrată în colecția Muzeului Benaki din Atena (Rubin, 2013, 125). Destul de întâlnite sunt și hărțile orientate vest-est, o convenție utilizată ocazional în topografia de factură occidentală a Orașului Sfânt, un exemplu fiind ilustrația cuceririi turcești a Ierusalimului realizată de Giorgios Klontzas în *Chronografia* sa, inspirată din gravuri germane (Levi-Rubin, Rubin, 1996, 368; Grigoriou-Verra, 2003, 323). Or, în afara hărții de la Văcărești, din lumea ortodoxă se cunosc puține alte hărți ale Locurilor Sfinte orientate nord-sud anterioare acesteia: desenul

5. Vezi gravurile proschinitarului mitropolitului Hrisant de Brusa, 1807 (Προσκυνητάριον τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ Πάσης Παλαιστίνη).

6. De pildă, gravura Ierusalimului din Registrum huius operis Libri cronicarum (Cronica de la Nűremberg), 1493, opera lui Hartmann Schedel (1440-1514).

https://biblioteca-digitala.ro

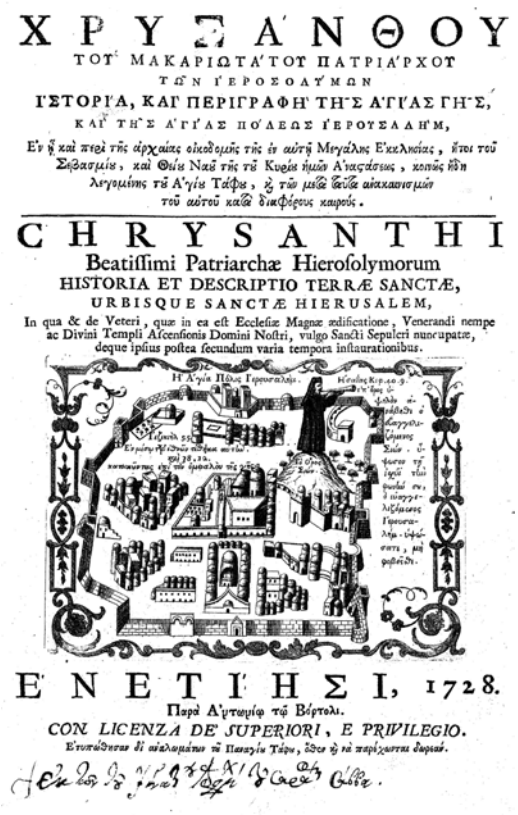
ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ
ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΗΣ,
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ,
Εν ᾗ καὶ περὶ τῆς ἀρχαίας οἰκοδομῆς τῆς ἐν αὐτῇ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἤτοι τοῦ Σηβασμίου, καὶ Θείου Ναοῦ τῆς Κυρίας ἡμῶν Ἀναστάσεως, ποτοῦ νῦν λεγομένης τοῦ Ἁγίου Τάφου, ᾗ τῶν μετὰ ταῦτα ἀνακαινισμῶν τοῦ αὐτοῦ κατὰ διαφόρους καιρούς.

CHRYSANTHI
Beatissimi Patriarchæ Hierosolymorum
HISTORIA ET DESCRIPTIO TERRÆ SANCTÆ,
URBISQUE SANCTÆ HIERUSALEM,
In qua & de Veteri, quæ in ea est Ecclesiæ Magnæ ædificatione, Venerandi nempe ac Divini Templi Ascensionis Domini Nostri, vulgo Sancti Sepulcri nuncupatæ, deque ipsius postea secundum varia tempora instaurationibus.

ΕΝΕΤΙΗΣΙ, 1728.
Παρὰ Ἀγτωνίῳ τῷ Βόρτολι.
CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

Fig. 3
Hrisant Notaras, Ιστορία, και περιγραφή της Αγίας Γης, και της Αγίας Πόλεως Ιερουσαλήμ, Veneția, 1728, coperta I

din Codex Graec. 346 (fol. 8a), Biblioteca de Stat din München, operă din 1634 a ieromonahului Akakios Cretanul de la Muntele Sinai (fig. 4), și o icoană de la Muzeul din Zakynthos, databilă tot în prima parte a secolului al XVII-lea (fig. 5), adusă în insulă aparent de călugări sinaiți refugiați și inspirată de opera lui Akakios (Grigoriou-Verra, 2003, 317-332; Rubin, 2013, 110-114). Acest prototip este reluat într-o icoană din 1753 (Grigoriou-Verra, 2003, 329). Cele trei ilustrează, ca și harta de la Văcărești, cetatea Ierusalimului sub formă ovală. În schimb, gravura executată de Franz Ambrosius Dietell la Viena în 1723 pentru patriarhul Ierusalimului Hrisant Notaras, aflată în prezent în biserica Sf. Parascheva din Siatista, Grecia (Papastratos, 1990, I, 567; Tolias, 2010, 22), este realizată după principiile cartografiei occidentale, prezentând o ordonare carteziană a construcțiilor în interiorul cetății, absentă la artiștii orientali.

Ca în majoritatea proschinitarelor Ierusalimului, biserica Sfântului Mormânt este cea care ocupă cea mai mare parte din cetate și la Văcărești, tronând în centrul ei și fiind înconjurată de clădiri mai mici ca scară, reprezentând biserici creștine, situri sacre biblice sau alte repere arhitectonice cunoscute, ca porțile monumentale ale cetății, Domul Stâncii sau Turnul lui David. Clădirea supradimensionată a bisericii Sf. Mormânt este văzută la Văcărești dinspre intrarea vestică, înăuntru distingându-se baldachinul Sfântului Mormânt. Cele două cupole, una în spatele alteia, corespund rotondei Anastasis-ului și bazilicii Golgotei. La Văcărești nu este

https://biblioteca-digitala.ro

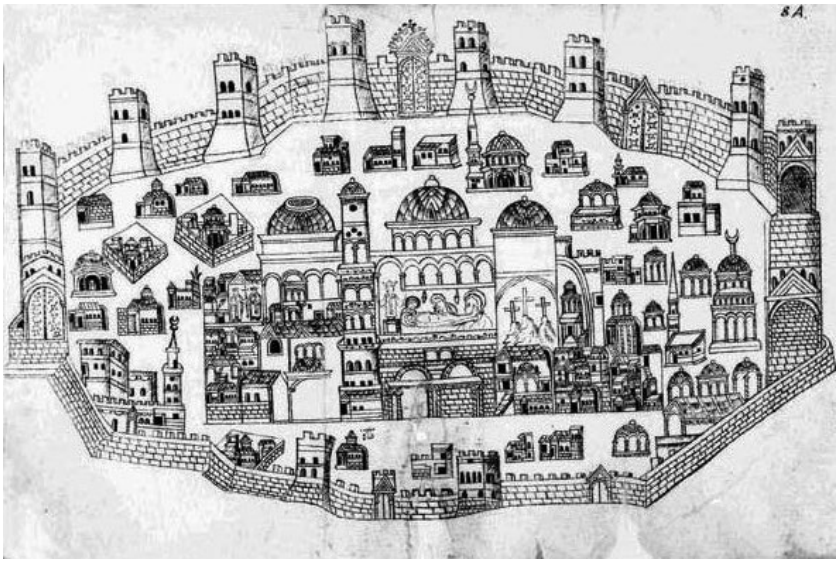

Fig. 4
Biblioteca de Stat din München, Codex Graec. 346, folio 8 recto, manuscris redactat la Muntele Sinai, 1634, autor Akakios Cretanul

Fig. 5
Icoană reprezentând orașul Ierusalim și împrejurimile sale, prima parte a sec. XVII, provenienţă sinaită, Muzeul Bizantin din Zakynthos

utilizată formula de reprezentare a complexului Sfântului Mormânt având cupolele sprijinite pe coloane, inspirată de interiorul și nu de exteriorul construcției, soluție utilizată de artiștii ierosolimitani în icoanele menționate și în proschinitare, unde edificiul era redat în secțiune, înăuntru pictându-se scenele Răstignirii și Învierii (fig. 6). Această soluție simbolică s-a perpetuat până târziu, după jumătatea secolului al XIX-lea, fiind un detaliu vizual utilizat de toții zugravii din ambianța Patriarhiei Ierusalimului, autori predilecți ai picturilor reprezentând Locurile Sfinte palestiniene. La Văcărești, edificiul este însă redat într-un mod realist, văzut din exterior. În schimb sunt utilizate, în mod surprinzător, formule arhaizante de reprezentare a reliefului topografic care datau din vremea hărților medievale cruciate

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6
Proschinitar al Ierusalimului, 1793, provenienţă ierosolimitană, Muzeul Bizantin din Atena

ale Ierusalimului – munții sunt redați vizual ca grădini circulare în mijlocul cărora tronează câte o construcție (fig. 7-8). Lipsesc figurile umane, citatele scripturistice sau scenele biblice care abundă, de regulă, în icoanele ierosolimitane ale Cetății Sfinte. De asemenea, lipsesc orice sigle, titluri sau legende ale obiectelor.

Harta de la Văcărești poate fi încadrată în familia „sinaită" din prima parte a secolului al XVII-lea, din care fac parte Codex Graec. 346 și icoana de la Muzeul din Zakynthos, fără să fie însă o reproducere a acestora. Aceste hărți conțin o serie de elemente comune, precum vederea nord-sud, ordonarea monumentelor în jurul bisericii Sf. Mormânt sau în jurul zidurilor Ierusalimului, forma ovală a cetății. Este semnificativ faptul că pictura bucureșteană nu se bazează pe vreun prototip utilizat de Patriarhia din Ierusalim, ceea înseamnă că zugravii de școală brâncovenească nu au dispus de modele ierusalimitene contemporane lor, ci de unele sinaite mai vechi cu un secol, datând din prima parte a veacului al XVII-lea, care poate circulaseră sau circulau la acel moment în Țara Românească, sau care aveau poate legături cu frescele din pridvorul Palatul Mitropolitan din Târgoviște.

Bazându-ne pe identificările de monumente și locuri realizate în cazul icoanelor ierosolimitane (Rubin, 2013), am propus la rândul nostru o serie de identificări pentru siturile redate în harta de la Văcărești (fig. 9), demers dificil în absența oricărui titlu al monumentelor și locurilor redate de zugravul brâncovenesc. Pornind de la principiul vecinătăților și ținând cont de convențiile comune de reprezentare, am identificat poziția hărții a fi una nord-sud, cetatea având în jur și o serie de orașe, munți și monumente a căror propunere de identificare rămâne ipotetică, în absența legendelor sau a unor repere cartografice sigure. Observăm că unele obiecte sunt plasate greșit în raport cu vecinătățile lor, de pildă Poarta Sionului nu este poziționată în dreptul Domului Stâncii, ci apare deplasată către moscheea Al-Aqsa; stejarul de la Mamvri este plasat mult spre vest, deși trebuia situat la sud, în dreptul cetății Hebron; râul Iordan nu curge în hartă spre sud, ci spre est, iar o

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7
Harta Ierusalimului, Mănăstirea Văcărești (azi, MNAR), detaliu: Muntele Sion (stânga jos), Muntele Măslinilor (dreapta sus)

clădire în stil clasic roman, identificabilă cu Pretoriul, apare plasată în mod simbolic dincolo de Iordan; Pretoriul și Golgota se găsesc aici mult dincolo de zidurile cetății, la nord, deși Pretoriul se situa în Fortăreața Antonia, la nord de Templu, zonă inclusă în epoca romană în incinta cetății, iar zidurile orașului cuprinseseră încă din secolul IV dealul Golgotei, pe acel loc ridicându-se Martyrionul Sfântului Mormânt. Realitățile geografice sunt sacrificate în scop simbolic; astfel, Iordanul izvorăște din vecinătatea fântânii lui Iacov, Golgota este plasată între Nazaret și Tabor, iar stejarul de la Mamvri, în zona Mănăstirii Sf. Cruci.

Harta de la Mănăstirea Văcărești a fost pictată într-o epocă în care interesul pentru cartografie începe să fie unul marcant în lumea ortodoxă, în care este realizată prima hartă detaliată a Țării Românești, de stolnicul Constantin Cantacuzino și Ioan Comnen, pentru Constantin Brâncoveanu, fiind tipărită de Hrisant Notaras în 1700 (Cicanci, Cernovodeanu, 1971, 174-175; Tolias, 2010, 19) și retipărită de Anton Maria del Chiaro în a sa *Storia delle rivoluzioni moderne della Vallachia*, Veneția, 1718 (Tolias, 2010, 21), precum și o hartă a lumii, tipărită de Hrisant Notaras în 1700 și dedicată aceluiași Brâncoveanu (Popescu-Spineni, 1978, 171-174; Livieratos et al., 2011, 200-218), retipărită de patriarhul Ierusalimului în 1716, într-o Cosmografie dedicată lui Scarlat Mavrocordat, fiul cel mare al domnitorului Nicolae Mavrocordat (Tolias, 2010, 4). Tot acum crește voga, în lumea ortodoxă, pentru hărțile de pelerinaj, dar aceste opere trebuie considerate pur artistice și nu științifice. Totuși, hărțile ilustrate ale Locurilor Sfinte atât de detaliate ca cea de la Mănăstirea Văcărești sunt rare, fapt ce conferă o mare importanță piesei bucureștene, care merită, astfel, o mai bună recunoaștere.

https://biblioteca-digitala.ro

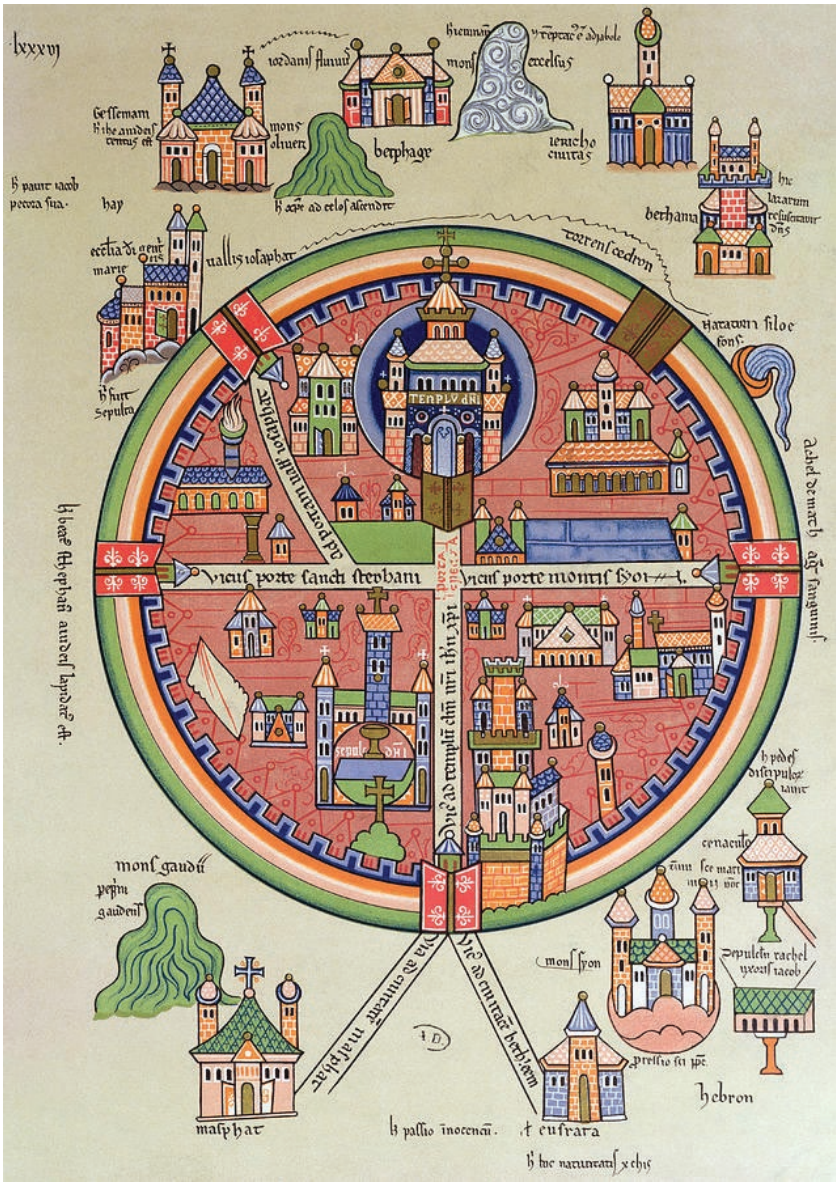

Fig. 8
ROBERT DE REIMS,
Historia Hierosolymitana,
Biblioteca Universităţii din Uppsala,
ms. C 691, folio 39 verso, Franţa,
1107–1120.
Cetatea Ierusalimului, cu Muntele Sion
(dreapta jos)

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 9
Legenda hărţii Ierusalimului de la Mănăstirea Văcărești

„Sfântul oraș Ierusalim": 1. Poarta Sionului; 2. Poarta de Aur; 3. Poarta Damascului; 4. Poarta Jaffa; 5.Biserica Sfântului Mormânt; 6. Domnul Stâncii; 7. Domul Lanțului; 8. Moscheea Al-Aqsa; 9. Turnul lui David; 10. Biserica Sf. Tecla; 11. Biserica Sf. Pelaghia; 12. Biserica Sf. Nicolae ; 13. Bazilica Sf. Ana; 14. Biserica Sf. Gheorghe; 15. Ghetsimani și Mormântul Maicii Domnului; 16. Biserica Înălțării de pe Muntele Măslinilor; Betfaghe; 18. Mănăstirea Sf. Sava; 19. Betania; 20. Mormântul Profetului Iacov; 21. Turnul lui Abesalom; 22. Mormântul Profetului Zaharia; 23. Scăldătoarea Siloamului; 24. Biserica Adormiii Maicii Domnului de pe Muntele Sion; 25. Betleem; 26. Mormântul Rahelei; 27. Efrata; 28. Hebron (?); 29. Gaza (?); 30. Stejarul de la Mamvri; 31. Scăldătoarea Vitezda; 32. Fântâna lui Iacov; 33. Râul Iordan; 34. Ierihon; 35. Pretoriul; 36. Nazaret; 37. Golgota; 38. Muntele Tabor (?); 39. Damasc

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE:

Bianu, I., Hodoș, N., 1903, *Bibliografia românească veche. 1508-1830*, vol. I, Edițiunea Academiei Române, București

Cicanci, O., Cernovodeanu, P., 1971, „Contribution à la connaissance de la biographie et de œuvre e de Jean (Hierotée) Comnène (1688-1719)", Balkan Studies, 12, Tesalonic, 174-175

Cojocaru, C., 2013, *Reconstituirea programului iconografic al frescelor din Mănăstirea Văcărești*, în vol. *Un sfert de veac de la martiriul unui monument bucureștean. Mănăstirea Văcărești* (coord. Anca-Beatrice Todireanu), Editura Monitorul Oficial, București, 313-371

Deluga, W. (ed.), 2005-2006, Series *Byzantina. Studies on Byzantine and Post-Byzantine Art*, vol. III-IV: Proskynetaria from Jerusalem. Souvenirs of Pilgrimage to the Holy Land. Proceedings of the Conference held at „Cardinal Stefan Wyszyński" University, Warsaw, Oct. 9-10 2003, Neriton, Varșovia

Grigoriou-Verra, M., 2003, „Τοπογραφία των Αγίων Τόπων σε εικόνα της Ζακύνθου", Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, vol. 42, Atena, 317-332

Hrisant de Brusa, 1807, Χρύσανθος, ἐκ Προύσης, Προσκυνητάριον τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ Πάσης Παλαιστίνη, ed. Johann Schraembl, Viena

Hrisant Notaras, 1728, Χρυσάνθου του μακαριωτάτου πατριάρχου των Ιεροσολύμων Ιστορία, και περιγραφή της Αγίας Γης, και της Αγίας Πόλεως Ιερουσαλήμ, Εν η και περί της αρχαίας οικοδομής της εν αυτή Μεγάλης Εκκλησίας, ήτοι του Σεβασμίου, και Θείου Ναού της του Κυρίου ημών Αναστάσεως, κοινώς ήδη λεγομένης του Αγίου Τάφου, και των μετά ταύτα ανακαινισμών του αυτού κατά διαφόρους καιρούς, Ενετίησι

Imerzeel, M., 2014, *Souvenirs of the Holy Land. The Production of Proskynetaria in Jerusalem*, în vol. Visual Constructs of Jerusalem (ed. Bianca Kühnel, Galit Noga-Banai, Hanna Vorholt), Brepols, Turnhout, 463-470

Izmirlieva, V., 2004, „Christian Hajjis – the Other Orthodox Pilgrims to Jerusalem", Slavic Review, an 73, nr. 2, Univ. of Illinois, 322-346

Kadas, S., 1998, Οι Άγιοι Τόποι. Εικονογραφημένα προσκυνητάρια 17ου-18ου αι, Kapon, Atena

Kuelzer, A., 2002, *Byzantine and Early Post-Byzantine Pilgrimage to the Holy Land and to Mount Sinai*, în vol. Travel in the Byzantine World: Papers of the Thirty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, April 2000 (Society for the Promotion of Byzantine Studies Publications, vol. 10, ed. Ruth Macrides), Ashgate, Aldershot, 149- 161

Levi-Rubin, M., Rubin, R., 1996, *The Image of the Holy City in Maps and Mapping*, in vol. City of the Great King. Jerusalem from David to the Present (ed. Nitza Kosovsky), Harvard University Press, 352-379

Livieratos et al., 2011, Livieratos, E.; Boutoura, C.; Pazarli, M.; Ploutoglou, N.; Tsorlini, A., „The very first printed map in Greek, a derived map from Dutch cartography: Chrysanthos Notaras' world map (1700) vs Jan Luyts' world map (1692)", e-Perimetron, vol. 6, nr. 3, 200-218

Maraval, P., 2008, *The Development of Holy Sites in the Byzantine Orient between the 4th and the 7th Century*, în vol. Egeria. Monuments of Faith in the Medieval Mediterranean (coord. Ersi Brouskari, Vasileios Skoulas), Hellenic Ministry of Culture, Atena, 27-36

Holban, M., Dersca-Bulgaru M. M. et. al. (ed.), 1976, *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București

Meinardus, O. F. A., 2005, „Notes on Seventeenth to Nineteenth-Century Pilgrimages to the Holy Land", Eastern Christian Art in its Late Antique and Islamic Contexts, an 2, Leuven, 79-82

https://biblioteca-digitala.ro

Negrău, E., 2016, *Pelerini din Țările Române la Ierusalim. Profiluri sociale și culturale (sfârșitul sec. XVI – prima jumătate a sec. XIX)*, în vol. Călători și călătorii. A privi, a descoperi, Universitatea din București, Facultatea de Litere – Departamentul de Științe ale Comunicării, Colocviu Internațional, 23-24 Oct. 2015, vol. I, Incursiuni în istorie și artă (ed. Cristina Bogdan, Silvia Marin-Barutchieff), Editura Universității din București, 13-38

Papastratos, D., 1990, *Paper Icons. Greek Orthodox Religious Engravings 1665-1899*, 2 vol., Atena

Popescu-Spineni, M., 1978, *România în izvoare geografice și cartografice*, București

Rubin, R., 2013, „Greek-Orthodox Maps of Jerusalem from the 18th and 19th Centuries", e-Perimetron, vol. 8, nr. 3, 106-132

Șăineanu, L., 1885, „Elemente turcești în limba română. Influența orientală", în Revista pentru istorie, arheologie și filologie, IV, București, 646-699

Tolias, G., 2010, „Maps Printed in Greek during the Age of Enlightenment, 1665-1820", e-Perimetron, vol. 5, nr. 1, 1-48

https://biblioteca-digitala.ro